

ra giden Osmanlı elçileri ve yabancı ülkelerden Osmanlı sarayına gelen elçiler sınırda buluşur ve buradaki törenden sonra iki grup yolculuklarına devam ederdi. Yeni bir kralın tahta çıkış haberini vermek için gidenler ise bu kategoriye girmiyordu. Mübadele sırasında karşılık esasına titizlikle uyulur, krallara ve asilzadelere gönderilecek hediyeler, elçilere eşlik eden grubun büyüklüğü ve çeşitliliği, sarayda nasıl karşılanacakları hususuna büyük bir dikkat gösterilirdi. İslâm ülkesiyle dârül-harp arasında ilk elçi değişimi, IX. yüzyılda Viking elçilerinin Kurtuba Emiri II. Abdurrahman'a geldiği sırada olmuştu. Bunun karşılığında müslüman elçiler Gazâl'in liderliğinde Vikingler'in ülkesine gönderilmişti. Emirin elçisi Gazâl lakabıyla bilinen Ceyyânî şair Yahyâ b. Hakem el-Bekrî idi. 845'te İrlanda'ya veya Danimarka'ya gönderilmişti (Lewis, s. 93, 305).

Osmanlı Devleti, III. Selim devrine kadar yabancı ülkelerde dâimî elçi bulunmuyordu. Elçiler dışarıya geçici sürelerle yabancı elçilere karşılık olarak gönderilirdi. Yabancı elçilerin yol masrafları kısmen hazineден, kısmen elçilerin geçtiği şehirlerdeki halk tarafından karşılanırdı. Avusturya ve İran elçileri geldiğinde şaşaalı törenler yapılırdı. Osmanlı elçilerinin de bu ülkelere gittiklerinde benzeri bir törenle karşılanmaları beklenirdi. Habsburg elçisi Ootgeer Giselijn van Busbecke ve bu elçilik heyetinde bulunan Dernschwam, XVI. yüzyılda imparatorluk elçilerinin karşılanmasını ayrıntılı biçimde anlatmışlardır. XVIII. yüzyıldaki Rus elçilerinin karşılanmasıyla ilgili en önemli kaynak ise Repnin'in (Itzkowitz – Mote, s. 125) ve P. A. Tolstoy'un günlükleridir. Evliya Çelebi de Kara Mehmed Paşa'nın elçi olarak 1665'te Viyana'ya girişini tasvir eder.

Elçi mübadelesi sınırda belirlenen bir noktada yapılır ve burada elçilerin maiyetindekilerin sayısı, başşehre giderken ve gelirken yapacakları harcama ve ihtiyaçları tesbit edilirdi. Taraflar getirdikleri hediyeleri ve mektupları büyük bir itina ile birbirlerine teslim ederlerdi. Avusturya imparatoruna gönderilen 15 Receb 972 (16 Şubat 1565) tarihli bir ahidnâmede görüldüğü üzere imparatorluk elçileri yanlarında diledikleri kadar tercüman getirebilirlerdi. Ahidnâmelerde aynı zamanda İstanbul'daki konaklama sırasında elçilerin dokunulmazlıkları ile ilgili maddeler de bulunmaktadır (Schaendlinger, s. 89).

Elçiler eğer bir mektup getirmiyorlarsa İstanbul'da vezîriâzam ile muhatap olur-

lardı. Barış antlaşmasının yenilenmesi mü-nasebetiyle 1070'te (1660) gönderilen Osmanlı heyeti sınırdaki mübadele yerinde Avusturya heyeti ile buluşturulmamıştı. Bunun sebebi, Osmanlı padişahından imparatora hitaben yazılan mektubun yeterince saygılı bir üslûpta olmamasıydı. İmparatora "sen" diye hitap edilmiş ve imparator yerine kral denmişti. Bunun üzerine Budin'deki Siyavuş Paşa'nın ve Edirne'deki Murad Paşa'nın müdahalesi sonucu mektup yeniden kaleme alınmıştı (Naîmâ, V, 21). Osmanlı padişahları, İstanbul'a gelirken üçüncü ülkelerden geçen yabancı heyetlerin dokunulmazlıkları ve şahsî güvenliklerinden kendilerini sorumlu kabul ederlerdi. Avusturya İmparatoru Ferdinand'a yazılan Cemâziyelevvel 948 (Eylül 1541) tarihli bir mektupta, İstanbul'a gelmekte iken Ferdinand'ın kardeşi İmparator V. Karl'ın adamları tarafından İtalya'da gözetim altına alınan Fransız heyetinin salıverilmesi ricasında bulunulmuştu (Schaendlinger, s. 7).

"Elçi değişimi" anlamındaki mübadele konusunda en ayrıntılı çalışma N. Itzkowitz ve M. Mote tarafından yapılmıştır. Buna göre, Küçük Kaynarca Antlaşması'nı onaylamak için Abdülkerim Paşa ve Repnin karşılıklı olarak 1775-1776'da Moskova'ya ve İstanbul'a gönderilmişti. Mübadele Dinyepri'yi geçtikten sonra Hotin'de olmuştu. Seremoni ve pazarlıklar, iki tarafın da günlüklerinin mukayeseli incelenmesi sonucunda tasvir edilmiştir. Mübadele sırasında iki taraf silâhlarını ateşleyerek birbirini selâmlamıştı. Bu noktadan sonra gelen heyetin statüsüne uygun mihmandarlar tayin edilmiş ve heyetler gidecekleri istikamete yönlendirilmişti. Yiyecek ihtiyacı ve taşıma vasıtaları ise yerel halk tarafından karşılanmıştı.

Elçiler genellikle yol üzerindeki şehir ve kasabalarda konaklardı. Ancak yolculara ulaşım imkânı ve yiyecek sağlanması yerel ahaliye güç geldiğinden bazan güzergâh değiştirilir ve ayrıcalıklar tanınırdı. Yabancı elçilere masraflarının ödenmesi, Yûsuf Ağa Efendi'nin Londra'ya dâimî elçi olarak gönderildiği 1792 yılından sonra yabancı devletlerce uygulanmadığından karşılık esas gereği durdurulmuştur (ayrıca bk. ELÇİ; ESİR).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Nemçe Ahkâm Defteri*, nr. 58 (1154-1158/1741-1745); nr. 60 (1176-1177/1762-1763); Naîmâ, *Târih*, V, 21; R. F. Kreutel, *Im Reiche des Goldenes Apfels*, Wien 1957, s. 31-39; K. Jahn, *Türkische Freilassungserklärungen des 18. Jahrhunderts (1702-1711)*, Napoli 1963, s. 10-11; N. Itzkowitz – M. Mote, *Mubadele. An Otto-*

man-Russian Exchange of Ambassadors, Chicago-London 1970; B. Lewis, *The Muslim Discovery of Europe*, New York 1982, s. 93, 305; A. C. Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymans des Prächtigen an Karl V, Ferdinand I und Maximilian II*, Wien 1983, s. 7, 89; İlber Ortaylı, "Osman - Habsburg Relations (1740-1770) and Structural Changes in the International Affairs of the Ottoman State", *Türkische Miscellen: Robert Anhegger Armağanı*, İstanbul 1987, s. 297-298; a.m.f., "Osmanlılarda İlk Telif İktisat Elyazması", *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler I*, Ankara 2000, s. 455-461; a.m.f., "Mübadele", *EP* (İng.), VII, 275-276; E. Lévi-Provençal, "Un échange d'ambassades entre Cordou et Byzance au IXe siècle", *Byzantion*, XII, Bruxelles 1937, s. 1-24; V. Kopcan, "Osmanische Kriegsgefangene auf dem Gebiet der Heutigen Slowakei in 16.-18. Jahrhundert", *AASBrat*, XIX (1983), s. 197-211; Mübahat S. Kütükoğlu, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fevkalâde Elçilerin Ağırlanması", *TKA (Prof. Dr. İsmail Ercüment Kuran'a Armağan)*, XXVII/2 (1989), s. 201-231. İLBER ORTAYLI

MÜBAH

(bk. MUBAH).

MÜBÂHELE

(المباهلة)

Bir tartışma esnasında haksız ve yalancı olanın Allah'ın lânetine uğraması için beddua edilmesi.

Sözlükte "yalancı ve zalim olana birlikte beddua etmek, lânetleşmek" mânasındaki mübâhele kelimesi Kur'an'da iftîâl kalıbında (ibtihâl) olmak üzere bir yerde geçer (Âl-i İmrân 3/61). Bu âyete "mübâhele âyeti" (ibtihâl âyeti) denir. Mübâhele âyetinin de içinde bulunduğu Âl-i İmrân sûresinin ilk seksen âyetinin nüzûl sebebi olarak Necran hristiyanlarından bir heyetin Hz. Peygamber'le yaptığı tartışma gösterilmiştir. Resûl-i Ekrem'in, İslâmîyet'e girmeyi veya cizye ödemeyi teklif eden mektubunu alan Necran hristiyanları 9 (631) yılında Medine'ye bir heyet gönderdiler. Resûlullah bunları Müslümanlığa davet edince heyetin reisi Ebû Hârîse, "Biz senden önce müslüman olduk" dedi. Hz. Peygamber domuz eti yemeleri, haça tapmaları ve İsâ'yı Allah'ın oğlu kabul etmeleri sebebiyle İslâmîyet'i benimsemiş sayılmayacaklarını bildirdi. Bunun üzerine heyet mensupları İsâ'nın babasının kim olduğunu sordular. Kaynakların belirttiğine göre Resûl-i Ekrem bu soruya hemen cevap vermemiş, kısa bir müddet sonra da Âl-i İmrân sûresinin ilk seksen âyeti nâzil olmuş-

MÜBÂHELE

tur. Bu âyetlerde Hıristiyanlık hakkında bilgi verilmekte, İsa'nın babasız olarak dünyaya gelişine Âdem'in annesiz ve babasız olarak yaratılışı örnek gösterilmekte, daha sonra da mübâhele âyeti yer almaktadır: "Artık bu bilgilerden sonra İsa'nın şahsiyeti ve gerçeğin mahiyeti hakkında seninle tartışmaya kalkışacak olanlara de ki: Gelin, sizler ve bizler dahil olmak üzere siz kendi çocuklarınızı, biz de kendi çocuklarımızı, siz kendi kadınlarınızı biz de kendi kadınlarımızı çağıralım, sonra cânu gönülden dua edelim de Allah'tan yalancılara üzerine lânet dileyelim". Hz. Peygamber mübâhele âyetinin nüzülünden sonra Hasan, Hüseyin, Fâtıma ve Ali ile birlikte Necran heyetinin yanına gitti; ilgili âyetleri okuyarak kendilerini mübâheleye davet etti. Necranlılar kısa bir istişareden sonra Hz. Muhammed'in peygamber olma ihtimalini göz önünde bulundurarak mübâheleye cesaret edemediler. Cizye ödemek şartıyla anlaşma yaptılar ve ülkelerine döndüler.

Şiirler, Resûl-i Ekrem'in mübâhele âyetinde geçen "oğullarımız"a karşılık Hasan ve Hüseyin'i, "kadınlarımız"a karşılık Fâtıma'yı, kendimsize karşılık Ali'yi alıp mübâhele için hıristiyanların karşısına çıktığını ve bunun Ehl-i beyt'in faziletine delâlet ettiğini söylemişlerdir (bk. ÂL-i ABÂ). Bu hadiseyi özellikle Hz. Ali'nin diğer asırdan üstün olduğu ve herkesten önce hilâfete hak kazandığı konusunda önemli bir delil saymışlar ve Necranlılar'ın mübâheleye davet edildiği günü (21 Zilhicce) bayram ilân etmişlerdir. Sünnî âlimleri ise hilâfet hakkını fazilet esasına dayandırmalarının doğru olmayacağını belirtmişlerdir (bk. İMÂMET).

Bu meseleyle ilgili âyetlerin ve bunların nüzül sebebinin incelenmesinden mübâheleye konu teşkil eden hususun dinî mahiyette olduğu ve şahit, belge gibi madî delillerle ispatının mümkün bulunmadığı anlaşılmaktadır. Zira taraflardan her biri kendi görüşünün doğru olduğunu ileri sürmektedir. Mübâheleye davet eden taraf karşı tarafı ciddiyet ve samimiyet imtihanına çağırılmaktadır. Mübâhele âyetinin ifade ettiği şekilde mübâhele merasimlerinin İslâm tarihinde cereyan edip etmediği bilinmemektedir. Ancak Abdullah b. Abbas'ın miras taksiminde kendi görüşü üzerine ısrar ettiği ve bu konuda muhaliflerini mübâheleye çağırıldığı kaydedilmektedir (Vehbe ez-Zühaylî, VIII, 354).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "bhl" md.; Mustafavî, *et-Taḥkîk*, s. 174-179; Buhârî, "Meğâzî", 72; İbn Hişâm, *es-Sire*², I, 573-576; İbn Sa'd, *et-Ṭabaḳât*, I, 291,

357-358; Belâzürî, *Futûh* (Fayda), s. 90-94; Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, III, 107-109, 207-213; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, Kahire 1387/1968, s. 61, 67-68; Fahreddin er-Râzî, *Meḳâtilü'l-gayb*, Kahire 1327, II, 387-388, 461-466; Âlûsî, *Rûḥu'l-me'ânî*, III, 185-190; Reşîd Rızâ, *Tefṣîrü'r-menâr*, X, 250-252; M. İzzet Derveze, *Siretü'r-Resûl*, Kahire 1948, II, 147-148, 156-158; I. Massignon, *Opera Minora*, Beyrut 1963, I, 550-573; a.mlf., "Mübâhele", *İA*, VIII, 777-778; Muhammed Hamîdullah, *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 174-179; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1405/1985, VIII, 354; M. Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mizân* (trc. Vahdetin İnce), İstanbul 1998, III, 334-366; R. Strothmann, "Die Mubahala in tradition und liturgie", *Isl.*, XXXIII/1-2 (1957), s. 2-29; Mustafa Fayda, "Hz. Muhammed'in Necranlı Hıristiyanlarla Görüşmesi ve Mübâhele", *AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, II, Ankara 1975, s. 143-149.

MUSTAFA FAYDA

MÜBALAĞA

(المبالغة)

Bir edebî sanat.

Sözlükte "ulaşmak, son noktasına varmak" anlamındaki **bulûğ** kökünden türeyen **mübâlağa** kelimesi "bir işe olanca gayretini sarfetmek, ileri gitmek; büyütme" demektir. Anlama güzellik katan bedî sanatlar içinde yer alan ve teşbih, temsil, istiare, mürsel mecaz, kinaye, itnâb, îcâz, kasr gibi edebî sanatların temelini teşkil eden mübâlağa ile ilgili olarak yapılan farklı tanımlar, "bir şeyin vasfını veya mânasını bazan aklın kabul edemeyeceği şekilde büyütme ifade etme" şeklinde birleştirilebilir.

Şiir sanatında methiye, hiciv, tasvir vb. temalarda vazgeçilmez konumu sebebiyle mübâlağaya dair ilk işaretler Câhiliye devrine kadar uzanır. Ukâz panayırında düzenlenen şiir yarışmalarında ünlü muallaka şairi Nâbîga ez-Zübeynî'nin Hassân b. Sâbit'in, "نا الْجَفَنَاتُ الْغَرَّ يَلْمَعْنَ وَالضَّحَىٰ وَ أَسِيفَا، يَقْطُرْنَ مِنَ نَجْدَةٍ دَمَا" (Kuşlukta parlayan ziyafet kazanları bizimdir, kılıçlarımız ise bir imdat uğrunda kan damlatır) beytine yönelttiği eleştiriler mübâlağa ifadelerinin güçsüz olmasıyla ilgilidir. Kabilesinin cömertliğini ve yiğitliğini överken şairin övme ve övünme makamına uygun düşmeyen "cifân" ve "süyûf" yerine "cefenât" ve "esyâf" gibi azlık bildiren çoğulları kullanması, *يَسْلُن* (sel gibi akar) yerine *يَقْطُرْنَ* (damlar) demesi, tam beyazlık ve tam parlama bildirmeyen *يَلْمَعْنَ* ve *الغَرَّ* kelimelerine yer vermesi, *بالدجى* (karanlık gecede) yerine *بالضحى* (kuşlukta) demesini eleştirerek mübâlağanın şiir sanatındaki vazgeçilmez

yerine vurgu yapmıştır. Ayrıca Nâbîga'nın, "En iyi şair kimdir?" sorusuna, "yalanı iyi ve güzel bulunan, kötüsü güldüren" şeklinde verdiği cevapta (Hâtimî, I, 195) yer alan "iyi ve güzel bulunan yalan" ile mübâlağaya işaret ettiği görülmektedir (Kudâme b. Ca'fer, s. 92-95; Abdülkâdir el-Bağdâdî, VIII, 106-115).

Kur'an'da yer alan, "Şairlerin her alana daldıklarını ve yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmez misin" ifadesi (eş-Şuarâ 26/225-226) zem makamında da olsa gerçek dışı anlatımların, hayal ve tasvir unsurları ile mübâlağanın şiirin ve şairlerin tabiatı olduğunu belirtmektedir. Asmaî de en iyi şairin, kullandığı lafızlarla değersiz ve önemsiz mânayı değerli ve önemli, büyük mânayı da küçük olarak sunabilen kimse olduğunu söyler (Hâtimî, s. 156).

Mübâlağa konusunda ilk defa özel mânalı kelimeler kullanan Câhiz, bir şeyin tasvirinde ve vasıflarının anlatımında dengeli ve gerçekçi çizgide olmayı "iktisâd", mâkul ve mütat sınırları aşmayı ise "sıfatta isrâf, ifrât" ve "tecâvüzü'l-mikdâr" tabirleriyle karşılamış (*Kitâbü'l-Hayevân*, VI, 425), diğer bir ifadesinde Acem (Fars) mübâlağasından, onların kisrâlarını abartılı biçimde tasvir etmesinden söz ederek "nefh" (şişirme, abartma) ve "tezeyyüd" (zorlama ve yapay ekleme) ehli olduklarını belirterek mübâlağa için bu kelimelere yer vermiştir (a.g.e., VII, 56). İbn Kuteybe, mübâlağa terimini ilk kullanan edip olduğu gibi onu ifade etmek üzere farklı birçok terimi gündeme getirmiş, ilk defa mübâlağanın yalandan farkı ve sanat değeri hakkında, ayrıca istiarede mübâlağa bağlamında âyet ve şiirden şahidler üzerinde yorumlar ortaya koymuştur. İbn Kuteybe, "Gök ve yer onların ardından ağlamadı" meâlindeki âyette (ed-Duhân 44/29) temsili istiarede yer alan mübâlağayı açıklamış, bunun önemli ve ulu kimselerin ölümlüyle uğranan musibetin büyüklüğünü dile getirmek için kullanılan bir anlatım şekli olduğunu ve Araplar'da bu tür tasvirlerin yaygın bulunduğunu söylemiştir (*Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*, s. 167-180). Sa'leb *Ḳavâ'idü's-ş-şî'r*'inde mübâlağa türlerinden olan "iğrâk" terimini icat etmiş, aşırı mübâlağaya tekabül eden "ifrât fi'l-iğrâk" ve "nihâyetü'l-vasf" tabirlerini kullanmış (s. 36-49); İbnü'l-Mu'tez, "ifrât fi's-sıfa" tabirine yer verdiği mübâlağayı söz ve şiir güzelliklerinden saymıştır (*el-Bedî*, s. 65).

Yukarıda adı geçen edipler, mübâlağayla ilgili olarak kullandıkları terim ve tabirlerin aynı zamanda birer tanım olduğunu